

**KÜLTÜREL ZENGİNLİKLERİMİZİN POSTA PULLARIYLA
TANITILMASINA DAİR BİR ÇALIŞMA; PUL SANATÇISI PINAR
OLGAÇ'IN "TÜRK KADIN BAŞLIKLARI"**

**A STUDY ON INTRODUCING OUR CULTURAL WEALTHS
THROUGH POSTAGE STAMPS; STAMP ARTIST PINAR OLGAÇ'S
"TURKISH WOMEN HEADRESSES"**

H. Nurgül BEGİÇ*

Gülizar ÇELEBİLİK**

ÖZ

Pul, posta gönderilerinde posta ücretinin ödendiğini göstermek amacı ile kullanılan ön yüzünde çeşitli resim, şekil veya motiflerin basılı olduğu, arka yüzü yapışkanlı, genellikle kare ve dikdörtgen şekillerinde hazırlanmış değerli kâğıt etiketlerdir. Posta pullarının kullanılmaya başlaması Dünya'da ve Türkiye'de iletişimde bir devrim yaratmakla birlikte ortaya çıkışlarından bu yana hem koleksiyonerlerin ilgi duyduğu bir hobi, hem de önemli bir yatırım aracı haline gelmiştir. Pullar alışılabilir kare veya dikdörtgen şekillerin dışında daire, üçgen, beşgen veya sekizgen şekillerde, kenarları düz ve dantelli olarak basılmışlardır. İletişim aracı rolü üstlenen ve posta gönderi ücretlerinin karşılığı olan para yerine de geçen pul aynı zamanda birçok görevi de üstlenmektedir. En önemlisi de üzerinde taşıdığı grafik unsurlar ile ülkesinin ve toplumunun kültürel yansıması ve tanıtım aracı olarak üstlendiği roldür. Pul tasarımı, görsel bir iletişim sanatıdır. Pul tasarımının birinci işlevi de, bir mesaj iletmektir.

Makalede iletişim ve tanıtım aracı olan pulun tarihi gelişimi yazılı kaynaklar ışığında incelenecek, pul sanatçısı Pinar Olgaç'ın Anadolu'nun çeşitli yörelerine ait geleneksel kadın başlıklarını konu edinen koleksiyonu; grafik tasarım ve görsel estetik açıdan tanıtılacaktır. Sanatçının gelenekseli koruma ve geleceğe taşıma adına belge niteliği taşıyan tasarımlarının meydana geliş süreci sanatçı ile yapılacak görüşme ile değerlendirilecektir.

Makalenin amacı, Türk kadınının sanat, estetik ve yaşam tarzının göstergesi olan yöresel başlıkların, bir kültür-iletişim aracı olan posta pullarında kullanıldığının vurgulanması ve pul sanatçısı Pinar Olgaç'ın özellikle geleneksel kadın başlıklarını ele aldığı pul tasarımlarının tanıtılmasıdır. Çeşitli yörelere ait kadın başlıkları ve kıyafetler görsel materyallerle desteklenerek koleksiyona ait pulların üzerinde incelenecek, folklorik ve sanatsal özellikleri açıklanmaya çalışılacaktır. İletişim aracı olan posta pullarının küçük boyutlarının dışında bir ülkenin tanıtım aracı olarak evrensel bir boyutunun bulunduğu ayrıca kültür ve sanat tarihine ait görsel imgeleri üzerinde taşıması ile büyük anlamlar taşıdığına önemini vurgulamaktır.

Anahtar kelimeler: posta pulu, geleneksel kadın başlıkları, pul sanatı, Pinar Olgaç

*Yrd. Doç. Dr. Çankırı Karatekin Ün. Güzel Sanatlar Fakültesi. Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü. begicnurgul@gmail.com

**Yrd. Doç. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Ün. Milas Meslek Yüksek Okulu. glzr.altun@gmail.com

ABSTRACT

A postage stamp, is a valuable and generally square or rectangle shaped label which is used to show that postage is paid, and has various pictures, figures and motifs on the front and a sticky back. In addition to the revolution that the appearance of the post stamp lead in the world and in Turkey, the stamp has also been a hobby that the collectors show interest to and an investment tool since then. Apart from the usual square and rectangle shapes, the stamps has been pressed in round, triangle, pentagon or octagon shapes. The stamp which plays a part as a communication tool and is used as the replacement for the money -the payment of postage- has also many tasks. The most important of these tasks is its role as an advertisement tool and as a cultural reflection of its country through the graphics on it. Postage stamp design is a visual communication art and the first function of the postage stamp design is to transmit a message. In this article, historical development of the postage stamp which is an advertisement tool will be analysed in the light of written sources and the “traditional women headdresses in some regions of Anatolia” themed collection of the stamp artist Pınar Olgaç will be introduced in terms of graphic design and visual aesthetic. Formation process of the designs of the artist, which have documental values for the sake of preserving the traditional and carrying it to the future will be reviewed through an interview with the artist. The aim of the article is to emphasise that the local headdresses which are the sign of art, aesthetic and life style of the Turkish women has been used on the postage stamps which are the culture-communication tools, and is to introduce the stamp designs of the stamp artist Pınar Olgaç, in which she especially deals with traditional women headdresses. Women headdresses and clothes specific to various regions will be analysed on the stamps belonging to the collection, supported by visual materials; and their folkloric and artistic features will be explained. Moreover it will be emphasised that the postage stamps, apart from their small dimensions, have a universal dimension as the advertisement tool of a country and they also have great meanings in terms of having some visual images on them belonging to the culture and art history.

Key words: postage stamp, traditional women headdresses, stamp art, Pınar Olgaç

Giriş

Haberleşmeye olan ihtiyacın insanlık tarihi ile birlikte başladığı söylenebilir. Ayrı yaşayan insanların birbirlerine mesaj göndermeleri her dönemde geliştirdikleri ve çeşitlendirdikleri iletişim araçları ile olmuştur. “Bu bağlamda posta hizmetlerinin kesin olarak ne zaman başladığı ile ilgili bilgiler mevcut olmamakla birlikte; Romalılar, Persler, Venedikliler ve Osmanlıların, posta hizmetleri açısından kendi dönemlerinde hüküm süren çağdaşı diğer devletlerden daha ileri seviyede oldukları bilinmektedir” (Düzenli ve Kavuran, 2004:190; Yazıcı, 2010:321). Önceleri kralların görevlendirdiği kişiler tarafından yapılan bu görevi dünyada ilk posta hizmetinin başlangıcı olarak değerlendirmek gerekir. “Tevrat’a göre; Postayı ilk olarak Asuri hükümdarları kullanmışlardır. Dünyada, en eski postacı olarak bilinen ise, Doğu Roma İmparatoru Flavie Valensin’in postacısı olan Zenon’dur” (Akoba, 1963:11). Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere ilk posta hizmetleri devletlerin resmî haberleşmelerini sağlama amacına yöneliktir.

17. yüzyıldan itibaren toplumsal hayatın gelişmesine paralel olarak posta hizmetlerine duyulan ihtiyacın giderek artması ve yaşanan gelişmeler sonucu, İngiltere’den başlamak üzere posta hizmetlerinin devlet kontrolü altında gerçekleştirilmesi uygulamasına geçilmiştir. İngiliz Posta Ofisi,

Hill' in önerilerinden yola çıkarak, günümüzde "Black Penny" ismiyle anılan ve üzerinde Kraliçe Victoria'nın portresinin bulunduğu dünyanın ilk posta pulunu, 06.05.1840 tarihinde dantelsiz olarak basmıştır (Thompson, 1995; Frewer, 2002). Bu gelişmeler etkisini diğer ülkelerde de hissettirmiş, 1850'lerden özellikle de 1870'lerden sonra, Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika'daki bütün ülkelerde, Mısır, İran ve Osmanlı imparatorluğunda, hükümet kontrolünde ulusal posta sistemleri kurulmuş ve devlet tekelinde posta pulları basılmaya başlanmıştır (Frewer, 2002; Yazıcı 2010:323). Pul tarihsel süreçte devletler tarafından haberleşme hizmeti görmek üzere çeşitli ebatlarda ve değerlerde çıkarılmıştır.

"Pul, ön yüzeyi çeşitli renklerle basılmış resim, şekil ve motiflerden oluşan arka yüzeyi özel bir zamkla kaplı, etrafında dantel denilen tırnakları olan bazen dantelsiz de olabilen genellikle dikdörtgen, kare, yuvarlak az da olsa üçgen bazen de değişik şekillerde ve farklı ebatlarda olan postada para yerine sürümü bulunan değerli bir kağıttır" (Evren Pul Evi, 1984:6). Başka bir tanımda, "Pul Posta İşletmeleri aracılığı ile gönderilen mektup, davetiye ve paketlerin üzerlerine yapıştırılan, posta hizmetlerinin karşılığında alınan ücrettir (Say, 1987:17-18). Her ne kadar bu tanımlarda gördüğü işlev ve görsel özellikleri ön plana çıkarılmışsa da bugün taşıdığı değerler daha çoktur. Pul zaman içerisindeki gelişmelerle ülkelerin sanat ve kültürlerini dünyaya tanıtmaya işlevini üstlenmiştir. Ulaştıkları ülke insanlarına basıldıkları ülkelerin sanat ve kültürlerinden mesajlar veren özelliklerini kazanmışlardır.

Türkiye'de posta pulunun kullanılmasından önceki döneme prefilatelik dönem denir. Osmanlı imparatorluğunun kuruluşundan 1840 yılı sonuna kadar birinci dönem, 1840 yılı sonundan 13 Ocak 1863 tarihine kadar ikinci dönem ve ecnebi postaları, olmak üzere üçe ayrılarak incelenmektedir (Düzenli ve Kavuran, 2004:193). İlk Posta Teşkilatı Tanzimat Fermanı ile yaşanan gelişmelerin sonucu olarak Osmanlı Devletinin tüm halkının ve yabancıların posta ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla Nezaret olarak 23 Ekim 1840 tarihinde kurulmuştur. İlk Postahane ise İstanbul'da Yeni Camii avlusunda Postahane-i Amire adı ile açılmıştır (<http://www.ptt.gov.tr/>). Önceleri posta hizmetleri karşılığı mühür kullanılmıştır.

"Türkiye'de 13 Ocak 1864 tarihinde ilk posta pulunun çıkarılışından sonraki dönem filatelik dönem adı ile anılır. Bu dönem tuğralı pullarla başlamıştır...1865'te bu pulların biçimi tuğra çıkarılarak değiştirilmiş, dikine bir oval zemin üzerine ay yıldız yerleştirilmiştir. Ayrıca pulun üzerinde 'Posta-i Devlet-i Osmaniye' yazısına yer verilmiştir. 1876'da yapılan bir değişiklikle de bu yazı, ay formunun ortasına yerleştirilmiş ve ay formu kaldırılmıştır. 1892'de pulun çevresi Türk motifleriyle süslenmiş ve ortaya Osmanlı arması yerleştirilmiştir...1913'e kadar çıkarılan Türk pullarında resim kullanılmadığı saptanmaktadır. İslam dinine bağlı olarak resim yasağının olması pullarda kendini göstermiş olup pulların resimsiz olmasına neden olmuştur...1917 yılında Edirne'nin düşman işgalinden kurtuluşunun anısına Edirne'deki Selimiye caminin resmiyle süslenerek Londra'da bastırılan pul aynı zamanda ilk resimli posta puludur" (Düzenli ve Kavuran, 2004:194-196). Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile diğer kurum ve hizmetlerde olduğu gibi posta kurumu ve hizmetlerinde de büyük gelişmeler olmuştur. Anadolu'nun en küçük yerleşim birimlerine kadar şubeler açılmış ve özel posta hizmetleri

yaygınlaştırılmıştır. Bu bağlamda pulun kullanım alanları genişlemiş ve iletişim işlevi dışında başka özellikler kazanmıştır.

Türk giyim-kuşam kültürünün Türk tarihi ile birlikte değerlendirilmesi gerekir. Orta Asya’da M.Ö. birinci binli yıllardan itibaren İskit, Hun, Göktürk, Uygur, Büyük Selçuklu ve göçle birlikte Anadolu topraklarında Anadolu Selçuklu, Anadolu Beylikleri, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerini kapsayan 3.000 yıllık kesintisiz süreçtir. Giyim kuşam kültürü içinde değerlendirilen “Baş süsleme sanatı Orta Asya’ya özgü göçebe yaşayan toplumların giyim kuşamlarının bir parçası olarak gelişmiş ve 11. Yüzyıldan itibaren batıya göç eden Türkler tarafından Anadolu’ya taşınmıştır” (Özder, 1999:304). Sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel şartlara bağlı olarak Türk giyim-kuşamı da yaşadığı döneme uygun şekil almıştır. “Osmanlı dönemine kadar birbirini takip ederek birikimleri ile gelen beş dönemin etkileri, Osmanlı döneminde gelişme göstererek birçok değişik başlık çeşidini bir arada görebilecek şekilde zenginleşmiştir” (Özder, 1999:305).

Pullar boyutları bakımından küçük, ancak taşıdığı değerler yönüyle zengin objelerdir. Pul haberleşmedeki işlevinin yanında tanıtım, hobi, propaganda, eğitim, kültür ve sanat taşıyıcısıdır. Dünyadaki sanat ve kültürleri birbirine yaklaştıran elçidir. Pul basıldığı dönem ve yere ait mesajlar içeren tarihsel bir kaynaktır. Kısacası pul sanattır, kültürdür. Pul basıldığı ülkenin sanat anlayışını, kültürel özelliklerini, sosyal yaşamını, üzerinde taşıyan bir grafik tasarım ürünüdür. Aynı zamanda bir mesajı, bir konuyu, bir şahsı, bir olay ya da hizmeti de tanıtır. Bunun için, pul, aynı zamanda adını taşıdığı ülkenin sembolü ve yansımasıdır.

Pul Sanatçısı Pınar Olgaç ve Çalışmaları

Pınar Olgaç Ankara’da doğdu. 1973 yılında Kız Teknik Yüksek Öğrenim Okulu Resim Bölümü’nden mezun oldu. İtalya’da "Accademia Della Moda"da eğitim gördü. Moda Tasarımcısı diploması aldı. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi’nde çalıştı. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nden "Sanatta Yeterlilik” ünvanı aldı. 1996 yılında emekli oldu. İstanbul’da özel bir firmada tasarımcı olarak çalıştı. Moda tasarımı, stil ve imaj dersleri verdi. Firmalara danışmanlık yaptı. PTT Genel Müdürlüğü’nün “Pul Ressamlığı”ını yaptı. Pulları PTT Genel Müdürlüğü Pul Müzesi’nde sergilenmektedir. Ayrıca, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türk Tarih Kurumu’nun kısa metrajlı belgesel filmlerinin kostüm tasarımlarını yaptı. İtalya’da düzenlenen "Avrupanın En Güzel Gelinliği" yarışmasında tasarımı ile birincilik ödülünü aldı. Alanı ile ilgili on kitabı ve çizimleri vardır. Son kitabı olan "Moda Tasarımı ve İmaj” 2014 yılında yayımlanmıştır. 2012 yılından itibaren Atılım Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü’nde öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

Resim 1. Pınar Olgaç.

Resim 2. Pınar Olgaç atölye çalışmasında

Almış olduğu resim alanındaki eğitim ile grafik tasarım çalışmalarına yönelik sanatçı PTT Genel Müdürlüğü'nün talebi ile kültürümüzün önemli zenginliklerinden biri olan giyim-kuşam alanında geleneksel kadın kıyafetlerini ve başlıklarını posta pulları üzerine aktarmıştır. Kendisi ile yapılan mülakatta; Pul çalışmasına 1997 yılında Atatürk çiçekleri ile başladım. Tematik konuların çalışılmasında ve konu belgesel nitelik taşıyorsa, yapılan çalışmanın öncelikle iyi araştırılması gerekir. Yapılan her çalışma için 3-4 kaynak belirlenir. Bu kaynaklardan yola çıkarak ve sanatçının estetik görüşleriyle çalışılır. Çalışmada konunun özelliğine göre pul ebadının iki misli büyüklükte üzerindeki yazı ve rakam yerleri düşünülerek hazırlanır. Çalışmalarımın arasında padişah kaftanları, müzik aletleri, Dünya çerçeve günü pulları, I. Bursa Uluslararası Lale Festivali için Laleler serisi, Atatürk evleri, şifalı bitkiler, Yörükler ve Yaylalar, İllerimiz (Türkiye İlleri Serisi) bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye-Macaristan iş birliği ile yapılan kültür varlıklarımız serisi için hazırladığım pul Macaristan posta idaresi tarafından kullanılmaktadır. Çalışmalarımın uluslararası boyuta taşınması bana ayrıca mutluluk vermektedir. PTT Genel Müdürlüğü tarafından pul ressamı olarak teşekkür ödülü almaktan da onur duymaktayım.”

Giyim-kuşam alanındaki çalışmalarını “Türk Kadın Başlıkları” ve “Türk Kadın Kıyafetleri” olmak üzere iki bölümde toplamak mümkündür. Anma Pulları Serisi olarak çıkarılan pulların “Türk Kadın Başlıkları” tarih sırası ve temalarına göre;

Pul üzerine aktardığı “Türk Kadın Başlıkları Konulu Anma Serisi” çalışmaları;

Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü tarafından “Türk Kadın Başlıkları Konulu Anma Serisi” olarak basılan pullar 1997 ile 2001 yılları arasında beş yıl süreyle dörderli olarak basılmıştır. Beş seri halinde basılan pullar Pul Sanatçısı Pınar Olgaç tarafından tasarlanmıştır. Türk kültürünün zenginliklerinden kadın başlıkları Anadolu'nun birçok yöresinde farklı şekillerde karşımıza çıkar. Aynı yörede giyilen farklı başlıklarla kadının medeni durumunu da yansıtan başlıklar geleneksel

değerlerimizin önemli bir bölümünü oluşturur. 19.11.1997 tarihinde satışa sunulan Çanakkale, Bursa, Gaziantep, Isparta, 24.11.1998 tarihinde satışa sunulan Ankara (Gelin Başlığı), Afyon (Dinar Genç Kız Başlığı), Muğla (Bodrum Gelin Başlığı) ve Muş (Genç Kız Başlığı) yöresi, 24.11.1999 tarihinde satışa sunulan Manisa (Yunt Dağı), Niğde, Antalya, Amasya (Merzifon) yöresi, 05.07.2000 tarihinde satışa sunulan Çorum (Gelin Başlığı), Trabzon (Gelin Başlığı), Tunceli (Gelin Başlığı) ve İzmir (Gelin Başlığı) yöresi, 16.04.2001 tarihinde satışa sunulan Mersin (Silifke), Aydın, Hakkari ve Sivas yöreleri olmak üzere her seride dört geleneksel gelin başı olmak üzere toplam yirmi geleneksel Türk kadın başlığını posta pullarına aktarmıştır. 19.11.1997 ve 16.04.2001 tarihlerinde basılan serilerden 600.000'er, diğer iki seriden ise 602.000'er adet basılmıştır.

Resim 3. Çorum yöresi gelin başlığı

Resim 4. İzmir yöresi gelin başlığı

Resim 5. Aydın yöresi kadın başlığı

Resim 6. Hakkari yöresi kadın başlığı

Resim 7. Silifke yöresi kadın başlığı

Resim 8. Trabzon yöresi gelin başlığı

Resim 9. Sivas yöresi kadın başlığı

Resim 10. Tunceli yöresi kadın başlığı

Resim 11. Gaziantep yöresi kadın başlığı

Resim 12. Isparta yöresi kadın başlığı

Resim 13. Bursa yöresi kadın başlığı

Resim 14. Çanakkale yöresi kadın başlığı

Resim 15. Ankara, Afyon, Muğla, Muş yöresi kadın başlıkları

Resim 16. Niğde, Antalya, Manisa, Amasya yöresi kadın başlıkları

Yazılı haberleşme alanında 1997-2001 yılları arasında basılarak satışa sunulan pullar, Geleneksel Türk Kadın Başlıkları'nın hem ulusal hem de uluslararası boyutta tanıtılmasında önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. İlginin pul aracılığıyla bir taraftan pul koleksiyonerlerinin koleksiyonlarında yer alması, diğer taraftan mektup zarfları yoluyla ulaştığı her yerde insanların dikkatini çekerek geleneksel Türk giyim-kuşam kültürü hakkında görsel mesaj vermesi açısından önemli bir kültür hizmetini yerine getirmiştir.

SONUÇ

Posta pulları yazılı iletişim alanında gördükleri işlev dışında üzerinde taşıdıkları grafik unsurlar ile ülkelerin kültürel zenginliklerini yansıtmaları ve tanıtım aracı olarak üstlendikleri rol ile öne çıkmaktadırlar. Taşıdığı bu anlamlar nedeniyle pul tasarımı, görsel bir iletişim sanatıdır. Pul tasarımının birinci işlevi de, bir mesaj iletmektir. Bu bağlamda pul sanatçısı Pınar Olgaç Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü aracılığı ile 1997-2001 yılları arasında Türk kültürünün zenginliklerinden olan giyim-kuşam alanında Geleneksel Türk Kadın Başlıkları'nı pul üzerine aktararak yurt içinde ve dışında bilinirliğinin artırılmasında kültür elçiliği görevini üstlenmiştir.

Elbette yapılan bu çalışmalarla Anadolu topraklarındaki zengin giyim-kuşam kültürünün tamamı pul üzerine aktarılamamıştır. Söz konusu çalışmaların sürdürülerek diğer yörelerdeki kıyafet ve başlıkların

da pul üzerine yansıtılarak yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Yapılacak yeni çalışmalarla geleneksel kadın başlıkları ve kıyafetlerin pullar üzerine aktararak koleksiyonerlerin ilgisine sunulması ve posta hizmetlerinde kullanılması sağlanarak ulusal ve uluslararası boyutta tanıtılması Türk kültür mirasına yapılmış önemli bir hizmet olacaktır.

KAYNAKÇA

Akoba, M. (1963), Türkiye’de Pul ve Pulculuk, İstanbul: Ceylan Yayınları.

Düzenli, Ş. ve Kavuran, (2004). Görsel İletişim Aracı Olan Pul’un Tarihi Gelişimi ve Grafik Ürün Olarak Önemi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 187-204.

Evren Pul Evi. (1984), Pul Nedir?, Koleksiyon Nasıl Yapılır?, Tanımlar Deyimler Araç ve Gereçler, Ankara: Evren Pul Evi Yayını:1.

Frewer, D. (2002). Japanese Postage Stamps as Social Agents: Some Anthropological Perspectives. *Japan Forum*, 14(1), pp.1-19.

Özder, L. (1999). İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Kadın Başlıkları. Kültür Bakanlığı Yayınları:2330. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü yayınları: 285. Maddi Kültür Dizisi: 22. Ankara: Ekip Grafik.

Pınar Olgaç. kişisel iletişim (08.01.2015)

Say, H. (1987). Pul Üzerine Söyleşi. *Grafik Sanatı, Plastik Sanatlar Dergisi*, Sayı:8.

Thompson, S. (1995). Stamps. *Arts & Activities*, October. 51-55.

Yazıcı, K. (2010). Sosyal Bilgilerde Eğitimsel Bir Araç Olarak Posta Pullarının Kullanımı. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(1), 321-346.

<http://www.ptt.gov.tr/>